

ÖZİ KALESİ VE 1768-1774 OSMANLI-RUS SAVAŞINDAKİ FONKSİYONU

Doç. Dr. Serhat KUZUCU*

ÖZ

Osmanlı Devleti kuruluşundan kısa bir süre sonra sınırlarını hızla genişleterek üç kıtaya yayılmıştı. Bu fetih hareketleri sonrasında elde edilen bu toprakların muhafazasında en önemli askeri lojistik merkezleri ise kaleler olmuştu. Osmanlı Devleti iç kalelerden ziyade sınır kalelerine daha çok ehemmiyet vermişti. Sınır hattında bulunan kalelerin bakım, onarım ve tamirat işlerini ihmal etmediği gibi buralarda sürekli asker bulundurmaktaydı. XVIII. Yüzyılın başlarından itibaren eski gücünü kaybeden devlet artık yeni fetihlerden ziyade mevcut topraklarını korumak adına askeri ve siyasi politikalar yürütmek zorunda kalmıştı. Bu durum ise sınır bölgelerinde bulunan kalelerin önemini daha çok arttırmıştı. XVIII. Yüzyılın başlarında Karadeniz'in kuzeyinde güçlü bir devlet olarak ortaya çıkan Rusya'nın genişleme siyasetinin merkezinde başta Kırım olmak üzere Osmanlı toprakları yer almaktaydı. Rusya'nın muhtemel yayılma alanı içerisinde yer alan Kuzey Karadeniz bölgesinin muhafazasında sınır kalelerinin askeri fonksiyonu önemliydi. Bu kalelerden biri olan Özi Kalesi gerek coğrafi konumu gerekse lojistik açıdan Karadeniz güvenliğinin sağlanması açısından stratejik bir konuma sahipti. Bu makalede Özi Kalesi'nin askeri ve lojistik açıdan önemi incelenerek bu bağlamda 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşındaki fonksiyonu ele alınmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında Osmanlı tarihi araştırmalarının ana kaynakları olan arşiv vesikaları ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Başbakanlık Osmanlı arşivlerinde bu konuyla ilgili belgelerin tespiti yapılarak transkribe edilmiştir. Bu arşiv belgelerinde elde edilen veriler ışığında bu alanda yapılmış diğer tetkik eserlerden yararlanılarak çalışmamız hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Rusya, Özi Kalesi

ÖZİ CASTLE AND ITS FUNCTION IN THE OTTOMAN-RUSSIAN WAR

(1768-1774)

ABSTRACT

The Ottoman Empire expanded its borders rapidly and spread over three continents shortly after its establishment. The most important military logistics centers in the protection of the newly obtained lands were castles. The Ottoman Empire gave more importance to border castles rather than the inner ones. The maintenance and repair services of the castles on the border line were not neglected, and there were always soldiers here. The state, which lost its former power at the beginning of the eighteenth century, had to carry out military and political policies in order to protect its existing lands rather than conquering new lands. It has increased the importance of the castles, especially in the border regions. In this century, Ottoman lands, especially Crimea, were at the center of Russia's, which emerged as a powerful state from the north of the Black Sea, expansion policy. In this context, border castles had critical importance for the Northern Black Sea region's protection, located within the possible enlargement area of Russia. This situation led the Özi Castle, which is one of these castles strategically located at the coast of the Özi River, to become one of the most important points of the Black Sea Region's security. In this study, Özi Castle was evaluated in terms of military and logistics during the 1768-1774 Ottoman-Russian war.

* Kilis 7 Aralık Üniversitesi/İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi/Tarih Bölümü/Yeni Çağ Tarihi Anabilim Dalı, serhatkuzucu44@hotmail.com, Orcid ID: 0000-0003-2234-9038

This article mainly benefitted from the archival documents, which are the main sources of Ottoman historical research. The documents related to this topic within the Ottoman archives of the Prime Ministry of Turkey were determined and translated. In the light of the data obtained in these archive documents, our study has been prepared by making use of other tertiary sources were published in this research area.

Keywords: Ottoman Empire, Russia, Özi Castle

Giriş

Kale terim anlamı olarak bir bölgeyi veya bir alanı korumak için inşa edilen tırmanılması zor yapılar demektir. İnsanoğlu uzun yıllar yaşadıkları coğrafi bölgeleri korumak adına bu yapıları inşa etmiştir. Her milletin tarihteki hâkimiyet sahaları içinde inşa ettiği birçok kaleyi görmek mümkündür.

Kaleler genel olarak önemli geçitlerin, liman ve boğazların bulunduğu daha çok düşman saldırılarının gelebileceği yollar üzerinde yapılmıştır. Bu kaleler umumiyetle aşılması zor kalın duvarlı, burçlu, mazgallı ve top ateşine dayanıklı tabyalarla güçlendirilmiş yapılardır. Kalelerin mimarileri ve ebatları kuruldukları bölgeye göre farklılık göstermektedir. Düzlük alanlarda kurulan kalelerin suları daha yüksek olurken bir yamaç veya dağ üstüne kurulan kalelerin surları daha düşük ve düşmanın kaleye yaklaşmasını önlemek için meyilli olarak tasarlanmıştır. Bu tür meyilli duvarlara “şiv” veya “şev” denilmektedir. Büyük kalelerde genel olarak surlarının üst bölümünde askerlerin burçlar arasında gidip gelmelerine sağlayan “seğirdim” adı verilen yollar bulunmaktadır(Kırca vd., 2016:10).

Türklerin Anadolu'ya yaptıkları akınlar sonrası ele geçirdikleri topraklarda eski çağlardan kalma çoğu sağlam ve kullanılabilir vaziyette birçok kaleyi kontrolleri altına almışlardır. Türklerin Anadolu'ya yerleşmesi sadece bu coğrafyanın nüfus yapısını etkilememiştir. Aynı zamanda yerleşme sistemi ve bölge mimarisinde de köklü bir değişim olmuştur. Bu söz konusu değişim ilk fetih hareketleri döneminde hissedilmese de Türklerin Anadolu tam anlamıyla kontrol altına aldığı XIII. yüzyıl sonlarından itibaren kendini göstermektedir. Türkler başta mevcut kalelere eklemeler yaparak genişletmiş bazılarını ise kendi teknikleri ve mimari geleneklerine göre yeniden inşa etmişlerdir. Bu imar çalışmalarında Türk beyleri önemli bir rol üstlenmişlerdir. Özellikle Anadolu Selçuklu Sultanı Alladdin Keykubad döneminde diğer mimarî eserlerde olduğu gibi kale inşasında da zirveye ulaşılmıştır (Boran:2002:880).

Selçuklular ve Beylikler döneminde Anadolu coğrafyasının güvenliğini sağlamak adına yapılan bu çalışmalar Osmanlılar döneminde de devam etmiştir. Osmanlı Devleti, kalelere büyük önem vermiş özellikle yeni fetih hareketleri sonrası hızla genişleyen topraklarını korumak için kalelerin bakım, onarım ve tamirat işlerini ihmal etmediği gibi buralarda sürekli asker bulundurmuştur.

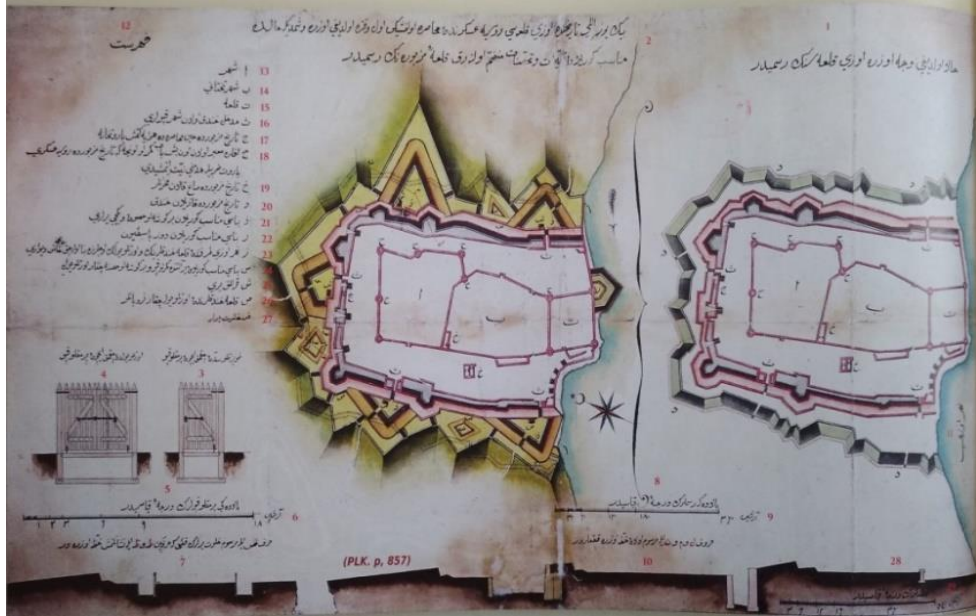
XVII. yüzyılda sınır bölgelerindeki kalelerin önemi iç bölgelerdeki kalelerden daha fazlaydı. Özellikle Rus sınırındaki kalelere daha fazla ehemmiyet verilmeye başlanmıştır. Bu kalelerde sürekli asker bulundurulmaya daha çok dikkat edildiği gibi hassa mimarlar ocağına kayıtlı mimarlarda bu kalelerde daimi olarak bulundurulmaya başlandı. (Gezer, 2016:123).

Bu sınır kalelerinden biri olan ve oldukça önemli bir stratejik konuma sahip Özi Kalesi bunlardan biridir. Özi Nehri ağzında yer alan bu kale Rusya'nın muhtemel yayılma alanı içerisinde yer alan Kuzey Karadeniz bölgesinin muhafazası için önemli bir konuma sahipti. Osmanlı Devleti bu kaleyi, Kırım Hanlığı'nı hâkimiyetine aldıktan sonra bu bölgede yürüttüğü fetih hareketleri sonucu kontrolü altına almıştı. Bu tarihten sonra Özi Kalesi Osmanlı-Rus mücadelelerinde hep kilit bir rol üstlenmiştir.

1.Özi Kalesi'nin Coğrafi Durumu ve Kalenin Yapısı

Özi Kalesi; Karadeniz'in kuzeyinde, Kılburun karşısında Aksu Nehriyle Özi diğer adıyla Dinyepr Nehri'nin Karadeniz'e döküldüğü yarımada üzerinde bulunur. Burası antik dönemde Olpia olarak anılmakla birlikte Miletliiler tarafından kurulduğu için Miletapolis adını da taşıdığı belirtilmektedir (İnciciyan ve Andreasyan: 1974: 114). Lakin daha sonra Olpia şehrinin Özi'den uzakta bir yerleşim yeri olduğu tespit edilmiştir (Öztürk, 2007:134). Özi Kalesi, bir tepenin başında yer almakta ve bu dağın eteğinde yerleşim alanı bulunmaktaydı. Bu alan alçak bir sur ile çevriliydi(İnciciyan ve Andreasyan: 1974: 114).

Evliya çelebi Özi Kalesi'nin birbirine bitişik üç kaleden oluştuğunu belirterek, bayır üstüne inşa edilen eski kalenin Macar Ali Paşa tarafından yapıldığını söyler. Burada ahşap minareli bir adet cami, mahkeme binası, iki yüz ev, yirmi dükkân bulunduğunu belirtir. Piyale Paşa'nın, IV. Murad zamanında 1626-27 yıllarında ağaçtan yapılan bu yapıları taştan yeniden inşa ettiği; kale içine ise padişahın adına bir cami yaptırdığını ifade eder (Evliya Çelebi Seyahatnamesi: 1315:181-183; Dağlı vd.: 2001:93-94).

Tablo 1. Özi Kalesinin Planı¹

¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Kaleleri*, İstanbul, 2016, s.176.

Evliya Çelebi bunlara ek olarak kalenin üçüncü kısmının yine aynı tarihte Çatalcalı Hasan Paşa tarafından inşa ettirildiğini ve Özü Irmağının kıyısına kadar indirildiğini özellikle kıyıda olan kısmın son derece iyi tahkim edilmiş tabyalara sahip olduğunu söyler. Burada da Sultan IV. Murat Cami, üç yüz ev ve otuz dükkân bulunduğunu söyler. Bu kalenin biraz ilerisinde güney kısmında Eflak ve Boğdanlıların beş yüz kadar saz örtülü evlerinin olduğunu, iki yüz dükkânın birçoğunun bozahane, meyhane, at değirmeninden oluştuğunu yedisinin han, yüzünün mahzen olduğunu belirtir. Bu bilgiler ışığında, askeri acıdan önemli olan Özi'de sivil yerleşimin alanının kale dışına kadar yayıldığına işaret eder. Aynı dönemde Özi Kalesi'nin ötesinde ırmağın denize döküldüğü alanda Küçük Hasan Paşa müstakil bir kale daha yaptırmıştır(Evliya Çelebi Seyahatnamesi: 1315:181-183; Dağlı vd.: 93-94).

2.Özi Kalesi'nin Osmanlı Hâkimiyetine Geçışı

Karadeniz'in Kuzey kısımları Fatih Sultan Mehmet döneminde Osmanlı yönetimine geçmiştir. İstanbul'u 1453 yılında fethedilmesi sonrası Osmanlı Devleti Karadeniz bölgesine yönelerek Karadeniz havzasında hâkimiyet alanını genişletmeye başladı. Bu bölgenin önemli bir kısmı Venedik ve Cenevizlilerin kontrolü altındaydı. Karadeniz havzasının stratejik açıdan en önemli limanlarının yer aldığı Kırım bölgesi ise Cenevizlerin kontrolü altında bulunmaktaydı.

Osmanlı Devleti, Cenevizlilerin Karadeniz bölgesindeki ticari hâkimiyetine son vermek adına Kırımlılarla fiilî işbirliği içerisine girdi. Zira Kırım Hanı Hacı Giray Zira Cenevizlere düşmandı. Onun talebiyle başlayan ittifak neticesinde, 1454 senesinde Osmanlı ve Kırım askerilerinden oluşan birlikler Kefe'yi kuşattı ve bu kuşatma sonunda Cenevizliler Osmanlı Devleti ile Kırım Hanlığına yıllık vergi vermeye kabul etmek zorunda kaldı (İnalçık: 1944:195-198). Lakin Osmanlı Devleti Cenevizlileri Karadeniz havzasından tamamen çıkarmak istiyordu.

1465 senesinde Marino Cicala isimli bir Cenevizlinin Sinop limanında yola çıkan esir yüklü bir gemiye saldırması Osmanlı Devleti'nin ticari açıdan oldukça önemli Kırım limanlarını tamamen ele geçirmesine sebep oldu. Fatih Sultan Mehmet, Gedik Ahmet Paşa'yı Kefe'nin fetihle görevlendirdi. Ahmet Paşa 1475 yılında 300 kadar gemiden oluşan donanmasıyla Kefe Kalesini kuşatma altına aldı. Cenevizli Kefe tekfuru bu kuşatmaya daha fazla dayanamadı ve kalesi Osmanlı birliklerine teslim etmek zorunda kaldı. Ahmet Paşa Kefe'nin fethinden sonra Azak, Babu ve Kerman kaleleri de aynı şekilde ele geçirdi. Kefe Kalesi'nin alınmasından sonra burada Cenevizliler tarafından esir tutulan Kırım hanı Mengli Giray, Ahmet Paşa tarafında serbest bırakıldı. Ahmet Paşa, Mengli Giray'ı Kırım Hanlığı'nın başına getirerek Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetini kabul etmesini istedi. Başka bir seçeneği bulunmayan Mengli Giray Osmanlı hâkimiyetini kabul etmek zorunda kaldı. Bu şekilde Kırım Hanlığı hiç kan dökülmeden Osmanlı Devleti'nin kontrolü altına girmiş oldu (Mustafa Nuri Paşa: 1294: 53-54; İnalçık: 205-207).

Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Devleti'ne hâkimiyetine girmesinde sonra Osmanlılar bu bölgedeki fetih hareketleri devam etti. Kanuni Sultan Süleyman zamanında yaklaşık dört ay süren Kara Boğdan seferi esnasında Akkerman, Killi ve Dinyepr Nehri'nin Karadeniz'e döküldüğü alan 1538 yılında Osmanlı idaresine geçti

(Guboğlu, 1986:790). Dinyepr Nehri'nin denize döküldüğü yarımada da bulunan kale ve etrafındaki küçük yerleşim yeri zamanla Osmanlı kayıtlarında "Özi" şeklinde geçmeye başladı (Erdoğan, 2014:518; Öztürk, 2007:133).

1593 yılında Rumeli eyaletinden Akkerman ve Silistre sancakları ayrılarak yeni Özi Beylerbeyliği kuruldu. İslavca kayıtlarda bu beylerbeyliğin adı daha çok "Oçakov eyaleti" olarak geçmekteydi. Osmanlı arşiv kayıtlarında ise (ایالتی اوزی) Özi eyaleti şeklinde yazılmaktadır (Sereda, 2020: 25). Özi Eyaleti'nin ilk merkezi yani paşa sancağı Silistre'deydi. Çirmen, Niğbolu, Vidin, Kırk Kilise ve Vize bu eyalete bağlı diğer sancaklardı. Özi ise önemli bir askeri üs niteliğinde olup (kale-şehir) paşaların gerektiği zamanlarda oturduğu bir yerdi (Öntuğ, 1995: 22; Kılıç, 2017:38). Fakat daha sonra eyaletin idare merkezi Özi Kalesi'ne taşınmıştır. Bu eyaletin kurulmasıyla birlikte Osmanlılar, Tuna Nehri'ni geçerek Akkerman'dan Özi'ye oradan da Kırım'a kadar uzanan geniş bir alanı kontrolleri altında tutuma imkânına sahip oldular (Sereda, 2020: 25).

2.1. Osmanlı Hâkimiyetinde Özi Kalesi

Osmanlılar, stratejik askeri üsler olan sınır kalelerinde savaş zamanı dışında da daima yeterli miktarda asker bulundurur, bakım ve onarım da ihmal etmezlerdi. Ani bir harp kararında ordunun tüm hazırlıklarını tamamlaması ve sefer bölgesine intikali ancak beş, altı ay gibi bir süre zarfında tamamlanmaktaydı. Özellikle sınır ve sınıra yakın kalelerdeki askeri hazırlıklar daha bir önem arz etmekteydi. Bu yüzden sınır kaleleri barış dönemlerinde dahi olası düşman saldırılarına karşı uzun süre dayanacak şekilde her bakımdan güçlendirilirdi (Yıldız, 2006:27).

Kuzey Karadeniz bölgesinde hâkimiyet sağlayan Osmanlı Devleti bu bölge askeri istihkâm faaliyetlerine başladı. Özi Kalesi coğrafi konumu açısından Karadeniz'in ve Kırım Hanlığı'nın güvenliği için önem arz etmekte idi. Özi Kalesi'nin başta Rusya'dan gelecek muhtemel saldırılara karşı tahkim edilmesi gerekiyordu. Bunun için ilk başlarda Özi Kalesi'nin tamir ve tadilat işlerinden Kırım hanları sorumlu tutuldu (Öztürk, 2000:75).

1614 yılında Kazakların Dinyepr üzerinden Karadeniz'e gelerek Sinop'a saldırımları ve yağmalamaları Özi Kalesi'nin daha da önem kazanmasına neden oldu. Bu saldırı sonrası yurtlarına dönmeye çalışan Kazaklar, Karadeniz ve Tuna muhafızlığına memur edilen İbrahim Paşa tarafından Özi boğazında sıkıştırılarak bozguna uğratıldılar (Bostan, 2000:75). Bu dönemde sadrazam Nasuh Paşa bölgede gerekli tedbirleri almadığı ve bu durumu gizlemesinden ötürü idam edildi. Sofya Muhafızı Ahmet Paşa bu bölgeye görevlendirilerek İskender Paşa ile birlikte başta Özi civarı olmak üzere Kili, Akkirman ve Bender civarlarını Kazaklardan temizlediler. Bu harekât bu bölgenin güvenli bir yapıya kavuşturulması ve olası Kazak saldırılarına karşı daha etkin bir mücadele için Kırıkkale'den Özi 'ye kadar olan kıyı şeridi müstakil bir eyalet haline getirildi (Güler, 2008:139-140). Özi Eyaleti'nin başına ise Vezir Mustafa Paşa atandı (Başar, 1997:52-53).

Osmanlı Devleti'nin 1683 yılında Avusturya seferi ve akabinde yaşanan II. Viyana Bozgunu başta Rusya olmak üzere Osmanlılara karşı Avrupalı devletleri harekete geçirdi. Bu başarısızlıktan cesaret alan Rusya Osmanlı Devleti'ne karşı

elde ettiği başarıyla Azak Kalesi'ni 1700 yılında İstanbul antlaşması kontrolü altına aldı. I. Petro Azak Kalesi'nin zaptından sonra bu kalenin altmış km uzağındaki Taygan bölgesine Taganrog ismiyle bir deniz üssü kurdu. Burada Azak Denizi Rus donanmasının yapımına başladı. Üç dört yıl gibi kısa bir sürede birçok savaş gemisi denize indirildi(Kurat, 2011:17).

Rus çarı I. Petro donanma hazırlıklarının yanı sıra stratejik öneme sahip Özi Nehri'nin aşağısında Özi Kalesi'ne yaklaşık altı saat mesafede iki kale yaptırdı(Öğreten, 2002:54). Rusya'nın bu bölge nüfuzunun artmaya başlaması, Özi Kalesi'nin askerî öneminin de artmasına neden oldu. Osmanlı Devleti, Rusların Karadeniz'deki faaliyetlerini nedeni gayet iyi bildiğinden başta Özi Kalesi olmak üzere civar kalelerdeki asker sayılarını arttırdı.

İki devlet ilişkileri 1700 yılında imzalanan İstanbul Antlaşması'ndan yaklaşık 10 yıl sonra Rusya ve İsveç arasında patlak veren savaş esnasında İsveç Kralı'nın Osmanlı topraklarına sığınması yeniden gerildi(Acar, 2004:84-85; Meram, 1969:84-85). Bu durum bir anda Osmanlı Devleti ile Rusya'yı yeni bir savaşın eşiğine getirdi. Bu dönemde Rus Çarı I. Petro'nun Osmanlı sınırlarına askeri sevkiyat yapması sonrası Fransa başta olmak üzere Kırım Hanı Devlet Giray'ın Sultan III. Ahmet'e bu konuda yaptıkları kışkırtıcı telkinlerin sonrası Rusya'ya savaşa açıldı. Bu savaşın başlamasından bir müddet sonra Baltacı Mehmet Paşa komutasındaki Osmanlı birlikleri, Rus ordusunun Prut nehri havzasındaki bataklıkta kısırdı. Zor durumda kalan Rus Çarı I. Petro'nun barış istemek zorunda kaldı. İki devlet arasında 21 Temmuz 1711 tarihinde Prut Antlaşması imzalandı (Ahmet Refik,1327: 96-97; Beydilli, 2007:360). Bu antlaşma ise Ruslar Karadeniz'deki yayınlama faaliyetlerinin yürütüldüğü merkez olan Azak Kalesi'ni kaybettiler. Bu durum Rusların Karadeniz'deki faaliyetlerine sekteye uğratmışsa da bu fazla sürmedi.

Rusya, 1700 yılında elde ettiği başta Azak Kalesi olmak üzere Karadeniz'deki kazanımlarını geri istemekte idi. Rusya bu emelleri doğrultusunda 1736 yılının baharında (Mart ayında) Karadeniz kıyısında stratejik bir konuma sahip Azak ve Bahçesaray'ı işgal etti. Bu işgal sonrası iki ülke arasında yeni bir savaş kaçınılmaz oldu. Bu kriz ortamında Fransa'nın İstanbul elçisi Marquis de İlleneuve'nın Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşıtı propagandası 1736 yılında savaşın başlamasında önemli bir etken oldu(Aktepe, 1989:5-6).

1736 yılında başlayan bu savaşta Rus önce Azak ve çevresini işgal ettiler. Rusların daha sonra batı Karadeniz kıyı şeridinde yer alan Osmanlı kalelerine yönelecekleri aşikârdı. Bu kıyı şeridinde yer alan ilk kale ise Özi Kalesi idi. Özi Kalesi'nin düşmesi savaşın seyrini de büyük oranda belirleyecekti.

Trabzon Valisi Yahya Paşa, Özi muhafızlığın atandı. Başta Rumeli olmak üzere Anadolu'dan bir takım sancak ve eyaletlerden Özi Kalesi'ne takviye birlikler gönderildi. Yahya Paşa da Trabzon eyaletinde bulunan piyade ve kapıkulu askerleriyle birlikte Özi Kalesine gitmek için yolla çıktı. Rus ordularının başında Alman asıllı General Münch bulunmakta idi. Rus kuvvetleri 7 Temmuz 1737 tarihinde Özi Kalesi önlerine ulaştı. Yahya Paşa gerekli tüm savunma tedbirlerini almıştı. Lakin Rus birlikleri çok kalabalıktı. Kalenin bu koşullarda Rus kuşatmasına karşı dayanması oldukça zordu. Özi Kalesi 13 Temmuz 1737 tarihinde Rus

askerlerinin işgaline uğradı. Kale muhafızı Yahya Paşa ve askerleri esir edildi(Güler, 2008:147-148).

Özi Kalesi 1738 yılında tekrar Osmanlı kuvvetleri tarafından savaşız geri alındı(Kılıç, 2008:64). Ruslar Özi Kalesi'nin nerdeyse tamamı yıktıktan sonra bu bölgeden çekilmişlerdi. Özi Kalesi 1738'den 1743 yılına kadar esaslı bir tamir görmüş ve yeniden inşa edilmiştir(Kırça vd., 2016:174).

3. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşında Özi Kalesi'nin Fonksiyonu

Rusya tahtına 1762 yılında II. Katerina'nın çıkmasıyla Osmanlı-Rus siyasi ilişkileri oldukça yoğun geçecek yeni bir dönemde girdi. Rusya tarihinde I. Petro'dan sonra tahta çıkan en büyük ikinci Türk düşmanı olarak bilinen Çariçe II. Katerina, Rus topraklarını genişletmek adına ilk adımı Lehistan'da yaşanan taht kavgalarına müdahil olarak attı(Kuzucu, 2016:67-68). Çariçenin bu müdahalesi sonrası Osmanlı Devletine sığınan bir grup Lehistanlı'nın Rus askerleri tarafından takip edilerek öldürülmesi, iki ülke arasında büyük bir soruna dönüştü. İki ülkenin diplomatik girişimleri bir sonuç vermeyince, 1768 yılında Osmanlı Sultan III. Mustafa Rusya'ya savaş ilan etti(Ataç, 1954:94).

Harita.1. 1768-1774 Savaşının Cepheleri

Bu savaşta Rusların Osmanlı toprakların Kafkas ve Kuzey Karadeniz'den saldırıcağılardı. Lakin Ruslar için en önemli cephe Kuzey Karadeniz cephesiydi. Sultan III. Mustafa savaş hazırlıklarının önemli bir kısmını bu cephede yoğunlaştırdı. Bu cephede Başta Özi olmak üzere Bender, Hotin gibi kaleler stratejik bir öneme sahipti. Bu kalelerde zaman kaybedilmeden gerekli istihkâm faaliyetlerine başlandı.

Özi Kalesi muhafızlığına Vezir Yusuf Beyzade Arslan Bey atandı(BOA, CA, DN:777/32875). Kalenin eksiklerinin tespiti, tahkimi ve onurum işleri içinse Hassa

Mimarlar ocağından mimarbaşı Mehmet Tahir bey görevlendirildi (BOA, AE.SMST.III, DN: 262/21008). Kalede yapılan inceleme sonrası başta kalenin doğu duvarlarının güçlendirilmesi olmak üzere, yeni tabya ve hendeklerin yapılması, kale topraklarının yerlerinin yükseltilmesi, yeni toprakların gerekliliği, barut başta olmak üzere cephaneye tedariki gibi birçok eksik tespit edilerek gerekli çalışmalara başlandı (BOA, D.BŞM.d.03702:2-3). Bu eksikliklerin daha çabuk giderilmesi için Özi Kalesi'ne en yakın eyalet ve sancaklara gerekli emir yazıları yollandı. Özellikle Eflak ve Boğdan üzerinden kalenin tahkimi için gerekli malzeme ve insan gücü sağlandı (BOA, CA, DN: 32103, b.2).

Tablo 1. Özi Kalesindeki Kefçen Top ve Mühimmatı²

Kefçen Top Adeti	Kıyyesi	Kefçen Top Göllesi	Kıyyesi
2	16	1000	16
4	14	1000	14
6	11	3900	11
4	9	2900	9
4	7	4200	7
13	5	8400	5
16	2	12500	2
30	1.5	18100	1.5
14	1	11700	1
48	0.5	14800	0.5
2	5	500	5
4	2	10000	2
6	1.5	500	1.5
2	0.5	2500	0.5
5	7	2500	7
5	5	2500	5
5	2	5000	1.5
10	1.5		
Toplam Top Adeti: 178	Toplam Mühimmat Adeti: 105423		

² BOA.BKL.d.No:32532, s.4.

Osmanlı Devleti, Rus sınırı gibi önemli bölgelerde bulunan kalelerine daimi olarak yerlikulu yeniçeri, cebeci, topçu ve yerli kapıkulu süvari sınıfından askerler bulundurmaktaydı. Kalelerde görev yapan bu yerlikulu adı verilen yeniçerilere gönüllüde denilmekteydi. Osmanlı ordu teşkilatında gönüllü veya yerlikulu olarak isimlendirilen iki farklı askeri sınıf bulunmaktaydı. Bunlardan birincisi sürekli maaşı olmayan kalelerin bulunduğu mahalden temin edilen yeniçerilerlerdi. Bunlar yeniçeri şerefi ve imtiyazından faydalanmak isteyen gönüllülerdi. Diğerleri ise gönüllü yeniçeriler olarak anılan savaşlarda yararlılık gösterip yeniçeri ulûfe defterine "tashih" veya "bedergâh" şeklinde kayıtları yapılan maaşlı askerlerdi. Savaş döneminde bu gönüllü yeniçerilerin genç olanları cepheye giderken yaşlı olanlar ise sınır kalelerinde görev alırlardı(Demlikoğlu, 2013:36-37). Özi Kalesi'nde gerekli tahkim ve istihkâm faaliyetleri tamamlandıktan sonra kalenin muhafazasında görev alacak askerlerinde kaleye sevki yapıldı. Kalede mevcut bulunan 2.200 kapıkulu askerine ek olarak Filibe, Tatar, Üsküp ve Köstendil gibi Özi kalesine yakan bölgelerden 16.150 piyade askeri gönderildi(bkz: Tablo. 2).

Tablo 2. Özi Kalesi Muhafazası İçin Toplanan Asker Sayısı³

Piyedigân Neferan	Kapu halkı Neferân	
1000	0000	Filibe ve Tatar Pazarından levendan miri
1000	0000	Üsküp ve Köstendil vesaire mahallerden miri
1000	0000	Yeniçeri orta anha 5
3000	0000	Cebeci orta anha 2
0150	0000	Topçu orta anha 1
Ara Toplam: 6150	Ara Toplam: 0000	
2000	0500	İskenderiye mutasarrıfı Mehmet Paşa ma'rifetiyle
1000	0200	Pirezrin mutasarrıfı Ali Paşa ma'rifetiyle
1000	0200	Sabıka Üsküp mutasarrıfı İspekli Mahmud Paşa beyi Mehmet Bey marifetiyle
1000	0200	Sabıka Berzerin mutasarrıfı Ferhatzâde İsmail ma'rifetiyle
1000	0250	Sabıka oğlana ve Velona mutasarrıfı Yanyalı Mehmet Paşa

³ BOA, TS. MA. No: 5046.

		Marifetiyle
Ara Toplam: 12.150	Ara Toplam: 1.350	
1000	0200	Sabıka Aksaray Mutasarrıfı Feraşeli Mustafa Paşa karındaşı Osman Bey Marifetiyle
1000	0200	Sabıka İlbasan Mutasarrıfı Ahmet Paşa
1000	0200	Hala Üsküp Mutasarrıfı Ali Paşa ma'rifetiyle
1000	0200	Sabıka Kilis Mutasarrıfı Taşlıcalı Mehmet Paşa ma'rifetiyle
Genel Toplam:16.150	Genel Toplam:2.200	

Hiç kuşkusuz kale savunmalarında en önemli silahların başında toplar gelmekte idi. Özi Kalesi savunması için kaleye ek olarak 177 adet sabit kale topu olmak üzere, 178 keşen top ve 20 adet havan topu konuşlandırıldı⁴. Bu topların mühimmat malzemesi olan 1000 sandık barut, fitil, keçe, çakmak gibi malzemeler kaleye sevk edildi(BOA, CA, DN: 880/377768). Kale de görev yapacak askerlerin iaşesi için 60.000 kile Buğday ve 40.000 kile arpa tedariki yapıldı(BOA, CA, DN: 1103/48756, B.1).

Tablo 3. Özi Kalesindeki Sabit Top Adeti⁵

Sabit Top Adeti	Kıyyesi
2	16
4	14
6	11
4	9
4	7
15	5
19	3
26	1.5
5	7

⁴ Bkz. Ek.1,2,3.

⁵ BOA.BKL.d.No:32532, s.4.

5	5
5	3
10	1
14	1
46	1
2	1
Toplam Top Adeti: 177	

Tablo 4. Özi Kalesindeki Havan Topu Adeti⁶

Havan Topu Adeti	Kıyyesi
10	45
2	36
4	18
4	14
Toplam: 20	

Osmanlı Devleti, Özi ve diğer kalelerde gerekli askeri hazırlıkları yaptığı esnada Rusya, General Galiç komutasında otuz bin kişilik bir orduyu bu bölgeye gönderdi. General Berg ise yine otuz bin kişilik orduyla Kırım Hanlığı tarafına yönlendirildi(Meram, 1969:122). Savaşın başlamasının müteakip Rus orduları Kırım Hanlığı'na girdiler. Bu bölgede Osmanlı askerleri Kırım hanı ve Abi Paşa komutası altına idi. Rus kuvvetleri karşısında art arda başarısız sonuçlar alınmaya başlandı. Özellikle Kartal bölgesinde iki ordu arasında yoğun bir çatışma yaşandı. Beş saat süren bu muharebede Osmanlı ordusu ağır bir yenilgi aldı. Kartal mağlubiyeti sonrası Abdi Paşa emrindeki askerlerle birlikte Ağustos 1770 de Özi Kalesi'ne sığındı(Uzunçarşılı, 1995:388).

Ruslar, Kefe, Taman, Yenikale, Kerc, Gözele ve Sudak bölgeleri dahil olmak üzere Kırım Hanlığı'nın tamamını yakını ele geçirdiler. Kırım cephesinde elde edilen bu başarı sonrası daha güneye inmek için önlerinde tek engel Özi Kalesi kalmıştı. Rus öncü birlikleri Özi Kalesi kuşatması için Özi Nehri önüne geldiler burada yapılan ilk mücadele Osmanlı ordusuna tabi yaklaşık bin kadar Tatar askeri bu öncü Rus ordusunu mağlup ettikleri gibi 150 Rus askerini de esir etmeyi başardılar(BOA, TS.MA.No:2865/1). Lakin bu başarı Rus ordularınının Özi Kalesi'ni kuşatmasına engel olmadı. Ruslar 3 Ağustos 1771 tarihinde Özi Kalesi'ni kuşattılar.

⁶ BOA.BKL.d.No:32532, s.4.

Osmanlı birlikleri bu kuşatmada Rus ordularını geri püskürtmeyi başardı. Ruslar iki kez daha saldırdılarsa da bir netice alamadılar(Köse, 2006:69).

Özi kuşatması esnasında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında bu savaşın sonlandırılması adına müzakereler başladı. Rus donanmasının Çeşme açıklarında Osmanlı donanmasını imha etmesi bu savaşın sonlandırılmasında büyük rol oynadı. Sultan III. Mustafa bu facia sonrası telaşa düştü ve barış görüşmelerinin başlamasını istedi(Kurat, 1999:290; Vernadsky, 2009:212). 1774 yılında imzalanan 28 maddeden oluşan Küçük Kaynarca antlaşması ile bu savaş son buldu.

Sonuç

Osmanlı Devleti fetih hareketleri sonucu topraklarını hızla genişletmiş ve üç kıtaya yayılmıştır. Osmanlılar bu şekilde hâkimiyet tesis ettikleri memleketlerde pek çok yeni kaleler inşa ettiği gibi bu bölgelerde daha önceden inşa edilmiş eski kaleleri onarmış veya yeni ilaveler yapmıştır. Osmanlı Devleti iç kalelerden ziyade sınır kalelerine daha çok ehemmiyet vermiştir.

XVIII. Yüzyılın başında itibaren eski gücünü kaybeden devlet artık yeni fetihlerden ziyade mevcut topraklarını korumak adına askeri ve siyasi politikalar yürütmek zorunda kalmıştır. Özellikle sınır bölgelerinde bulunan kalelerin önemi daha çok arttırmıştır. Bu yüzyılda doğuda gücünü iyice artıran Rusya'nın yayılmacı siyasetinin merkezinde başta Kırım olmak üzere Osmanlı topraklarının olması Kuzey Karadeniz bölgesinde bulunan sınır kalelerinin fonksiyonu iyice arttırmıştır. Bu kalelerden biri olan ve stratejik açıdan Özi Nehri ağzında yer alan Özi Kalesi, Karadeniz güvenliğinin en önemli noktalarından biri haline gelmişti. Özi Kalesi, Kanuni Sultan Süleyman Kara Boğdan seferi esnasında 1538 yılında Osmanlı idaresine geçmişti. Burada Özi Nehri kenarında daha önceden inşa edilen eski kale onarımdan geçirilip yeni ilaveler yapılarak güçlendirilmişti.

Osmanlı Devleti, 1768-1774 Rus savaşı başladığında Özi Kalesi'ne başta asker olmak üzere cephane ve mühimmat takviyesi yapmıştı. Kalede gerekli görülen yerlere yeni tabyalar yapılmış kale duvarlarında ise güçlendirme çalışması yapılmıştı. Ruslar bu savaşta başta Kırım olmak üzere Kuzey Karadeniz bölgesinde birçok Osmanlı toprağını ele geçirmişti. Bu cephede Rusların ilerleyişi ancak Özi Kalesi önlerinde durdurulabildi. Rus birlikleri ilk olarak 3 Ağustos 1771 tarihinde Özi Kalesi kuşatmış lakin başarısız olmuşlardı. Ruslar Özi Kalesini iki kez daha saldırdılarsa da bir netice alamadılar. Bu başarı sınır kalelerinin savaşlardaki fonksiyonlarının ne kadar önemli olduğunu bir kez daha göstermişti.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

BOA, CA, DN:777/32875.

BOA, AE.SMST.III, DN: 262/21008.

BOA, D.BŞM.d.03702.

BOA, CA, DN: 32103.

BOA, CA, DN: 880/377768.

BOA, CA, DN: 1103/48756.

BOA. BKL.d.No:32532, s.4.

BOA, TS. MA. No: 5046.

BOA, TS.MA.No:2865/1.

Kaynak Eserler

Ahmet Refik. 1327. Baltacı Mehmed Paşa ve Büyük Petro, İstanbul: Matbaa-i Hayriye.

Evlîyâ Çelebi b. Dervîş Mehmed Zillî. 1315. *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, Cilt:5, İstanbul: Der-saadet Matbaası

Mustafa Nuri Paşa.1294. *Netatic'ül-Vukuat*, Cilt:1, İstanbul: Matbaa-i Amire.

Tetkik Eserler

Acar, K. 2004. *Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimine Kadar Rusya Tarihi*: Ankara: Nobel Yayınları.

Andreasyan H. D.; P. L. İnciciyan. 1974. Osmanlı Rumelisi Tarih Ve Coğrafyası, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı:1-2, 101-152

Aktepe, M. 1989. *Mehmed Emnî Beyefendi (Paşa)'nın Rusya Sefâreti ve Sefâret-nâmesi*, Ankara: TTK Yayınları

Ataç, A. M. 1954. *Rusya Tarihi*, Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Yayınları.

Başar, F. 1997. *Osmanlı Eyâlet Tevcihâtı (1717-1730)*, Ankara: TTK Yayınları.

Boran, A. 2002. "Türk Sanatında Kale Mimarisi", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt:7, s.878-892.

Kırça, E. vd. 2016. *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Kaleleri*, İstanbul: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Yayınları.

Beydilli, K. 2007. "Prut. Antlaşması" *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*,(Cilt: 34, s 360).İstanbul: TDV Yayınları.

Çelebi, K. 2018. *Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr*, (Haz.İbris Bostan), Ankara: Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı Yayınları.

Demlikoğlu, U. 2013. *Teşkilat ve İşleyiş Bakımından 18.Yüzyılda Erzurum Kalesi*, Fırat Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.

Erdoğan, M. A. 2014. "Kanuni Sultan Süleyman'ın 1538 Tarihli Karaboğdan Seferi Ruznâmesi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX/2, s. 515-524.

Evlîyâ Çelebi b. Dervîş Mehmed Zillî. 2001. *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, (Haz. Yücel Dağlı - Seyit Ali Kahraman - İbrahim Sezgin), İstanbul: Yapı kredi Yayınları.

Gezer, Ö. 2016. *Kale Ve Nefer: Habsburg Sınırında Osmanlı Askerî Gücünün Yeniden Örgütlenmesi (1699-1715)*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.

- Guboğlu, M. 1986. "Kanuni Sultan Süleyman'ın Boğdan Seferi Ve Zaferi (1538 M. 945 H.)", *Bellekten*, Cilt: 50, Sayı: 198, s.727-805.
- Güler, M. 2008. "1737 Osmanlı-Rus Savaşında Özi'nin Elden Çıkması", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIII/1,137-156.
- İnalçık, H. 1944. "Yeni vesikalara göre Kırım Hanlığı'nın Osmanlı tabiliğine girmesi ve ahidname meselesi", *Bellekten*, VIII/30, 185-229.
- Kesbî M. 2002. *İbretnümâ-yı Devlet*, (haz. Ahmet Öğreten), Ankara: TTK Yayınları.
- Kılıç, M. 2008. "XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Kalesi; Cankerman (Özi)", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Cilt:5, Sayı:5, s. 77-92.
- Kılış, O. 2017. "Batı Karadeniz Kıyısında Bir Osmanlı Eyaleti: Özi/Silistre (İdari Taksimat ve Yönetim)" *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 2017; (23): 29-82
- Köse, O. 2006. *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*, Ankara: TTK Yayınları.
- Kurat, A. N. 1999. *Rusya Tarihi (Başlangıçtan 1917'ye Kadar)*, Ankara: TTK Yayınları.
- Kurat, A. N. 2011. *Türkiye ve Rusya (XVIII. Yüzyılın Sonundan Kurtuluş Savaşının Sonuna Kadar Türk-Rus İlişkileri)*, Ankara: TTK Yayınları.
- Kuzucu, S. 2016. "Rusya Ahidname Defterine Göre XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Rus Ticari İlişkilerinin Seyri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXXV/59, 63-83.
- Meram, A. K. 1969. *Türk-Rus İlişkileri Tarihi*, İstanbul: Kitaş Yayınları.
- Öntuğ, M.M. 1995. *Özi ile İlgili XVII. Yüzyılda Mühimme Hükümleri ve Kalesi*, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Öztürk, T. 2007. "Özü" *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt: 34,s.133-134). İstanbul: TDV Yayınları.
- Öztürk, Y. 2000. *Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe 1475-1600*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Sereda, O. 2020. "Osmanlı-Ukrayna Serhattinde Özi Bozkırı", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı:35, s.17-34.
- Uzunçarşılı, İ. H. 1995. *Osmanlı Tarihi IV/I*, Ankara: TTK Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. 2003. *Osmanlı Tarihi III/I*, Ankara: TTK Yayınları.
- Vernadsky G. 2009. *Rusya Tarihi*. (Çev. Dokukan Mızrak- Mızrak Egemen) İstanbul: Selenge Yayınları.
- Yıldız, H. 2006. *Hadi Osmanlı Sefere! Prut Seferi'nde Organizasyon ve Lojistik*, İstanbul: Türkiye İşbankası Yayınları.